

Platons billeder af Sokrates*

af Chr. Gorm Tortzen

Indledning

De senere års vigtigste bog om Platon har – i hvert fald for mig – været Charles Kahns *Plato and the Socratic Dialogue – the Philosophical Use of a Literary Form*. fra 1996. Det er altid spændende at læse forfattere, som man på én gang er enig med og kan blive rasende på. Helst det første først. Inden jeg kommer til mit egentlige emne, vil jeg resumere et par af Kahns resultater, som har med Platons billede af Sokrates at gøre.

Allerede i sin indledning slår Kahn fast, at de overleverede *sokratikoi logoi* af Platon og Xenofon og de i nogle henseender rige fragmenter af Aischines fra Sfettos, Antisthenes, Aristippos, Faidon og Euklides alle er fiktionslitteratur mere end noget andet – og at nok er Platon 'let i Mængden at skue, hvor fagre de andre end ere', men intet tyder på, at han er læremesteren for de øvrige sokratikere, snarere tværtimod.

En anden vigtig pointe hos Kahn og andre er, at nok er Platons forfatterskab (som hans skole hægede om) tilsyneladende fuldstændigt bevaret, men det udgør ikke en filosofisk enhed og er ikke en fremadskridende række af filosofiske afhandlinger, der (om jeg så må sige) er skrevet i forskellige pauser på vej op fra Hulens bund og mod Det Absolut Gode. Man gør klogt i i første omgang at betragte Platons dialoger som

- selvstændige stykker litteratur af en ganske særlig filosofisk art og
- i al almindelighed med én hovedperson, som i første omgang er Sokrates, men som
- ved nærmere eftersyn viser sig at være læseren.

Hertil kommer den fremherskende opfattelse, som også deles af Kahn,

- at man kan, ja nærmest bør, opstille en relativ kronologi for dialogerne. Kahn accepterer de tre traditionelle I, II, III – det er dem, som har fået de ulykkelige navne ungdoms-, manddoms- og alderdomsdialogerne. Samtidig mener han, at det ikke er muligt at lave en egentlig kronologi inden for de enkelte grupper. Kahn er med andre ord både unitar og evolutionist. Men det er en anden historie.
- Hertil kunne man føje den pædagogiske situation: Hvem er Platons og de andre sokratikers målgruppe? Er Platons bøger et udtryk for, hvad han selv vidste eller mente at vide om et bestemt problem, eller er

* Foredrag holdt ved Sokrates-seminaret på Aarhus Universitet den 25. April 2001

dialogernes temaer tilpasset til det, han forventer læseren kan kapere? Kort sagt: er Platon pædagog? Dette spørgsmål vender jeg tilbage til.

Og endelig

– Er det læsere eller tilhørere? I en af anekdoterne om Aischines blev han hånet af Aristippos for at have stjålet den dialog, han læste op.¹ Er det løgn eller en del af sandheden for nogle af sokratikerne? Også dette spørgsmål vender jeg tilbage til.

Platons billeder af Sokrates

Mit ærinde er Platons billeder af Sokrates. Jeg vil holde mig så langt væk fra spørgsmålet om 'den historiske Sokrates', som jeg kan. Det kan man bare ikke, for hele fiktionslitteraturens mål er jo netop at skildre en faktisk person, ganske som evangelisternes opgave var det. Der er ikke tale om en fiktion som fx Sherlock Holmes, Hercule Poirot eller William af Canterbury, men et menneske, der for Platon og de andre sokratikere har betydet så meget i deres liv, at de sammen – eller snarere i konkurrence med hinanden – har skabt en ny genre, inden for hvis rammer de eksperimenterede med litterær form og filosofisk indhold, indtil dens litterære (og måske også filosofiske) muligheder virkede udtømte, og genren blev opgivet – tilsyneladende inden førstegenerationssokratikerne selv døde. Den sokratiske dialog havde en levetid på godt 40 år (hvis man regner højt), inden den blev afløst af andre mere langlivede, men ikke så charmerende varianter af den filosofiske dialog, repræsenteret ved de 'sene' Platondialoger, Aristoteles' dialoger og senere Ciceros.

Som bekendt optræder Platon (i modsætning til Xenofon) ikke i 1. person i sine dialoger. Ligesom man i grammatikken skelner mellem udsagn i realis og potentialis, hvormed fortælleren kan signalere grader af 'virkelighed' kunne man med fordel skelne mellem Xenofons fortælleform i de personlige rammer, som postulerer en sammenhæng mellem forfatter og emne, og Platons form, der selv i de mest komplicerede rammefortællinger skjuler forfatteren. Det illustreres fint af Ivar Gjørups to morsomme tegninger af kompositionen i Platons og Xenofons *Symposier*.

[Billederne findes på de følgende sider. De ses bedst hvis man stiller 'actual size']

Platon om sit eget værk

Skal man i en eller anden form for klar tale høre, hvad Platon selv mener om sit forfatterskab og om Sokrates' rolle i det, må man gå til brevene, hvis ægthed som bekendt er omstridt. Nogle af dem er nu nok ægte. Lad os antage, at han har skrevet både 2. og 7. brev, hvor han med lidt forskellig formulering siger:

¹ Diogenes Laërtius 2.62: 'I hvert fald påstås det, at da Aischines læste dem [dialogerne] op i Megara, sagde Aristippos med hån i stemmen: "Hvor har du dem fra, din tyveknægt?"'

RAMMEFORTÆLLINGEN

i PLATONS „DRIKKEGILDET“

INDRAMNINGEN AF DENNE DIALOG ER BLANDT DE MEST KONSTRUERED E I PLATONS FORFATTERSKAB. MED BRUG AF TEGNESERIENS TALKBOOLER KAN DET KINESISKE ÆSKE-SYSTEM ILLUSTRERES SÅLEDES:

EROS' BETYDNING
SOM INSPIRATION
TIL AEDEL LIVS-
FØRELSE, MED
NOGLE SAGNISTO-
RISKE ERSEMPLER

FALCHOS

(OG FLERE ANDRE
TALERE)

DE TO FORMER
FOR EROS, AEDEL
ELLER ORDINÆR.
DEN ETISK BETONDE
EROS MELLE MÆND,
OG DEN UDRE-
DELSE I FØRSKEL-
LIGE GRESKE
STATER.
MORALISKE KRAV
TIL DE ELSKENDE.

PAUSANIAS

EROS SOM
HARMONISERENDE
KRAFT OVERALT
I UNIVERSET,
I MÆNSKE-
LEGGEMET, I
MUSIKKEN,
I KØNSTNERNE
OSV.

ERYXIMACHOS
(LEGE)

(TALER MENS ARISTOPHANES
KIKKER SIN NIKK)

EN SAGNERBETING
OM MÆNSKETS
SØGEN EFTER EN
LIVSFÆLLE

ARISTOPHANES
(KOMEDIEDIGTER)

AGATHON
(TRAGEDIEDIGTER)

EROS SOM
DEN YNGSTE
DEN SMUKKESTE
DEN BEDSTE
DEN VISESTE
AF ALLE GUDER

SOKRATES

EROS SOM ET
HIGENDE VÆSEN:
MÆNSKAT I STRÆBEN
EFTER AT FORMERE SIG I
SKØNHED, FORELDRE, DIG-
TERE, STATSMÆND, VIS-
MÆND. DET HØJESTE MÅL:
AT SKUE DET
SKØNNE SELV.

DIOTIMA

ALKIBIADES
(POLITIKER, SKANDALEFIGUR;
ANKOMMER NU, BERUSET)

SOKRATES
SOM DEN
STORE LERE-
MESTER FOR
PLATONS TALEBØRER

ARISTODEMOS

(HAR FORTALT TIL APOLLODOROS, HVORDAN FESTEN FOR AGATHON FORLØB, OG OM TALERNE UNDERVEJS)

APOLLODOROS (FORTÆLLER TIL NOGLE RIGE FORRETNINGSMÆND
OM EN DEGIVENHED FOR ÅR TILBAGE)

(JEG GRIBER CHANCEN TIL AT GIVE RESUMÆER AF DE ENKELTE
TALER. DISSE KORTE, STIKORDSAGTIGE TEKSTER OG UPRÆCISE SMÅ
TEGNINGER I TALEBØCKERNE MÅ NATURLIGVIS IKKE TAGES FOR ANDET END
DET DE ER: UDNYTTELSE AF EN PLADS, DER ELLERS VILLE STÅ TOM.
DESUDEN HVÆRSPRINGER OPSTILLINGEN HER ALLE SAMTALEAFSNITTENE
OG ALLE SITUATIONSSKILDNINGERNE. IVAR GJØRUP)

ΞΕΝΟΦΩΝΤΟΣ ΣΥΜΠΟΣΙΟΝ

HOS HOMER
FINDER JEG
INDSIGT I ALLE
TILVÆRELSENS
FORHOLD

MIN
GAVMILD-
HED GØR
MODTAGER-
NE MERE
RETFÆRDIGE

MIN SKØN-
HED GIVER
FREM GANG
& VELVÆRE
I VERDEN

MIN FATTIG-
DOM GIVER
MIG EN FRI-
HED JEG IKKE
KENDTE
MENS JEG
VAR RIG

JEG LEVER
SOM RIGMAND
FORDI JEG
INGENTING
BEHØVER &
INGENTING
FORLANGER

GUDERNE
ER MINE
VENNER,
DE LEDER
MIG GENNEM
LIVET

JEG FÅR
FOLK TIL
AT LE!

KÆRLIGHEDEN ER
STØRRE END LEGEMETS
BEGÆR: KÆRLIGHEDEN
ØNSKER ALT GODT
FOR DEN ELSKEDE!
DEN HIMMELSKE A-
FRØDITE ER KÆRLIG-
HED TIL SJÆLEN,
TIL VENS KASBET, TIL
SMUKKE HANDLINGER

NIKERATOS
KALLIAS Νικηράτος Κριτοβούλος
Kallias Κριτοβουλος

KHARMIDES
Χαρμίδης

ANTISTHENES
Ἀντισθένης

HERMOGENES
Ἑρμογένης PHILIPPUS
Φίλιππος

SOKRATES
Σωκράτης

XENOPHON (ca. 430-350 f.Kr.)
Ξενοφών

Xenophons Symposium er mere episodisk, mindre tematisk end Platons do. Ovenstående er en visuel note til det novellistisk-dramatiske forløb. I.G.

Der findes ikke noget skrift af Platon, og der kommer heller ikke noget; de værker, der kaldes sådan nu, stammer fra Sokrates, som er blevet ung og smuk.

Det skal man naturligvis ikke lade sig narre af, men det er alligevel på sin plads at fremhæve forfatterens modvilje mod at blive taget til indtægt for andres meninger. Hvis man derfor lader Platon få sin vilje og i første omgang lader hver *persona* tale for sig selv, kunne man begynde med at undersøge billederne af Sokrates i det platoniske corpus efter denne model:

- (1) Hvordan skildrer Platon sit forhold til Sokrates i brevene?
- (2) Hvordan skildrer andre personer i dialogerne Sokrates?
- (3) Hvordan skildrer dialogpersonen Sokrates sig selv?
- (4) Hvilket billede har den selvbestaltede forfatter indirekte givet – den forfatter, der prøver at bilde os ind, at han kun holder mikrofonen?

Den følgende gennemgang er baseret på et lille udvalg af udsagn i Platons breve og dialoger og vil kun give de første løse skitser af Platons Sokrates'er. Men det er her vi må begynde. Konklusionen bliver under alle omstændigheder, at en rentegning af det autoritative, 'historiske' Sokratesportræt aldrig kan laves. Der er nemlig ikke ét, men mange billeder.

1. Platons billede

I modsætning til dialogerne udtrykker Platon klart sine meninger om andre mennesker i brevene. I det berømte syvende brev fortæller han (324a-326b) om sin ungdoms politiske ambitioner og om det indtryk, Sokrates' behandling under de 30 og hans senere domfældelse gjorde på den dengang 23-årige overklasseathener, hvis familie ydermere var involveret i kuppet efter nederlaget til Sparta i 404.

Og jeg så da, at disse mænd i løbet af kort tid havde fået den tidligere statsordning til at tage sig ud som en guldalder; blandt andet ville de sende en ældre ven af mig, Sokrates, en mand, hvem jeg ikke ville betænke mig på at kalde den mest retsindige af dem, der dengang levede, sammen med nogle andre hen at hente en af borgerne og bringe ham til stede med magt, for at han skulle lide døden – åbenbart for at Sokrates skulle blive delagtig i deres gerninger, hvad enten han ville eller ikke –; men han adlød dem ikke og ville hellere udsætte sig for at lide det værste end inklade sig på at tage del i deres syndige gerninger.

Lidt længere nede siger han:

Men så traf det sig igen, at vor ven Sokrates, som jeg har talt om, af nogle indflydelsesrige mænd blev ført for retten, og de rettede imod ham den syndigste beskyldning, der aldeles ikke var berettiget over for Sokrates; det var nemlig ugudelighed, de beskyldte ham for, og andre domfældte ham for, og de tog livet af den mand, som i sin tid ikke havde villet tage del i den syndige arrestation af en af

deres venner, som var flygtet dengang, da de var så ulykkelige over at leve i landflygtighed.²

Hvis man ikke vidste bedre, kunne disse afsnit sagtens gå for at være fra *Memorabilierne*.

2. Andre dialogpersoners Sokratesbillede

Jeg vil indkalde tre vidner: Alkibiades, Menon og Kallikles. Ingen af dem kan kaldes upartiske, og det er just meningen.

Alkibiades bruger i *Symposion* netop ordet 'billede', *eikon*, i sin beskrivelse af Sokrates 215a-216

Jeg vil prøve at holde min lovtale over Sokrates ved at bruge billeder, mine herrer. Det kan godt være at han tror jeg gør det for at gøre grin med ham, men billedet må til for sandhedens skyld, ikke for at gøre nar. Jeg påstår altså at han ligner silenfigurerne fuldstændigt, dem der står i billedhuggernes forretninger og som håndværkerne fremstiller med fløjter og skalmeyer i hænderne. Hvis man åbner dem, viser det sig at de har statuetter af guderne indeni. Jeg vil også påstå at han ligner satyren Marsyas. At du ligner satyrer af ydre, Sokrates, vil du næppe selv bestride! Men nu skal du høre at du også ligner dem på andre måder. Du er grov over for folk, ikke også? Hvis du benægter det, kan jeg stille vidner. Du spiller fløjte, ikke sandt? Du er oven i købet mere utrolig til det end Marsyas. Han bruger jo et instrument og styrken i sine læber til at fortrylle folk, og selv den dag i dag – ja jeg regner Olympos' musik for Marsyas' fordi han var hans lærer – lige meget om det er en god fløjtespiller eller en elendig fløjtespillerske der spiller, så er det kun hans musik der kan gribe folk og, fordi den er guddommelig, gøre det klart hvem der søger mod guderne og ønsker at blive indviet. Den eneste forskel der er på jer to, er at du gør det samme uden instrumenter og med de bare ord. Når vi hører nogen holde tale – selv en rigtig god taler – så rører det os så at sige ikke. Men hvis nogen hører dig eller en af dine samtaler genfortalt af en anden, så bliver vi alle dybt påvirket og grebet, lige meget om det er en kvinde, en mand eller en ung fyr.³

Og så videre. Alkibiades skildrer som bekendt Sokrates' mod og selvbeherskelse i de næste kapitler.

Menon siger i 79 d, efter gentagne gange at have afsløret sin manglende viden om *areté*:

Hør, Sokrates, allerede før jeg havde truffet dig, havde jeg hørt at du altid selv er i vildrede og bringer andre mennesker i vildrede. Og se nu blot her! Jeg har en fornemmelse af at du står og kogler og galdrer over mig og ligefrem binder mig med

² Hans Ræders oversættelse, let bearbejdet.

³ Min oversættelse.

tryllesange, så at jeg hverken véd ud eller ind. Hvis jeg må bruge en spottende vending, så ligner du fuldstændig dette her flade, brede havuhyre, den elektriske rokke du véd, både af udseende og væsen. Som bekendt lammer den hvem der kommer den nær og rører ved dem, og jeg har en fornemmelse af at du har gjort det samme ved mig. Jeg føler mig virkelig lam både på tanke og tunge og er ude af stand til at svare dig. Og dog har jeg ved utallige lejligheder stået og talt om godheden, udførligt og længe, og for mangfoldige mennesker og, efter min mening, gjort det virkelig godt; men nu kan jeg ikke engang gøre rede for hvad den i det hele taget er for noget.

Jeg tror virkelig det er fornuftigt af dig, at du holder dig hjemme og ikke tager på langfart; for hvis du i en fremmed by, som udlænding, ville bære dig sådan ad, ville du vist snart blive ført for retten som troldmand.

I Sokrates' svar dukker begrebet 'billede' op i verberne *eikazo* og *anteikazo* 'sammenligner' og 'modsammenligner', gengivet lidt tamt i oversættelsen:

Jeg forstår hvorfor du kom med den sammenligning.

Menon: Hvorfor, mener du?

For at jeg skal gøre gengæld. Jo, jeg kender dem, alle disse kønne unge mennesker, og véd at de nyder at blive sammenlignet....⁴

I *Gorgias* har Sokrates med alle midler chikaneret og intimideret den pæne professor Gorgias og hans mindre heldige amanuensis Polos. Til sidst bliver det for meget for selskabets tavse mand, Kallikles, og han bryder ind i samtalen med disse ord (482c):

Det forekommer mig, Sokrates, at du er lovlig flot og uansvarlig i dine udtalelser som den demagog, du i virkeligheden er. Og nu kører du bare videre, fordi det er gået med Polos nøjagtig som han bebrejdede Gorgias, at det var gået ham med dig. Dengang du spurgte Gorgias, hvad han ville gøre, hvis der var nogen der henvendte sig til ham for at lære talekunst uden at vide besked om retfærdighed – om han i så tilfælde ville undervise ham deri, blev Gorgias flov, sagde Polos, og sagde ja, og det ville han, fordi det nu engang er sådan, at folk ville blive forargede, hvis han sagde nej... Det er i virkeligheden dig, Sokrates, der, almindens du taler om at søge sandheden, bevidst dirigerer samtalen ind på disse billige og populære påstande, som lyder kønt nok efter almindelig vedtægt, men ifølge deres natur er alt andet.⁵

Denne karakteristik af Sokrates som en sofistisk bisse, der overfalder pæne folk, bliver i nogen grad modificeret i dialogens videre gang, men det ændrer ikke ved, at Platon lader en af sine personer tale sådan.

3. Sokrates' billeder af sig selv

⁴ Otto Foss' oversættelse.

⁵ Thure Hastrups oversættelse.

Sokrates optræder i næsten hele *corpus* som samtalepartner, og en analyse af de mange tusinde replikker vil uden tvivl supplere de direkte billeder – men jeg tror ikke, de vil ændre dem.

Som illustration vil jeg fremdrage fire steder

1. Selvbiografien i *Faidon* 95d ff viser Sokrates som en frafalden naturfilosof

Da jeg var ung, nærrede jeg en brændende interesse for den visdom, som kaldes naturens udforskning; den forekom mig at være noget ophøjet, fordi man dér fandt årsagerne til alt, hvorfor enhver ting bliver til, og hvorfor den går til grunde, og hvorfor den er til. Og mangen gang gik jeg frem og tilbage fra det ene til det andet, idet jeg fornemmelig overvejede sådanne spørgsmål som følgende... [*her følger en længere redegørelse for naturfilosofiske undersøgelser, Sokrates fortæller om sin skuffelse ved at læse Anaxagoras.*]

Efter at jeg således havde opgivet at undersøge de værende ting, forekom det mig rigtignok, at jeg måtte tage mig vel i agt for, at det ikke skulle gå mig som de mennesker, der ser på Solen og betragter den, når den er formørket; det hænder nemlig ofte, at de får øjnene ødelagt, hvis de ikke betragter Solens billede i vand eller en anden spejlflade. Lignende tanker gjorde også jeg mig, og jeg blev bange for, at jeg skulle blive sjæleligt aldeles blind, når jeg betragtede tingene med øjnene og forsøgte at fatte dem med alle sanser...Jeg skal sige endnu tydeligere, hvad jeg mener; for jeg tror ikke, at du endnu helt forstår det.... Hvad jeg siger her, er ikke noget nyt, men noget, jeg aldrig er bleven træt af at gentage både ved andre lejligheder og i den samtale, vi har ført her i dag... [*Herefter følger en længere belæring om begreberne årsag og følge og det skønne og det gode.*]⁶

2. Den ydmyge Sokrates i samtalen med Diotima (206a-207b)

‘Målet for kærligheden er altså kort sagt at man til enhver tid har det gode?’ spurgte hun.

‘Det er så sandt som det er sagt!’

‘Når det nu altid er kærlighedens mål,’ sagde hun, ‘hvordan skal folk så forfølge dette og hvad består den aktivitet og anstrengelse i, som kan kaldes kærlighed? Hvad gør kærligheden egentlig? Kan du sige mig det?’

‘Nej, Diotima, ellers ville jeg da ikke beundre dig for din visdom og blive ved med at komme hos dig for at lære det!’

‘Så skal jeg sige dig det. Eros’ opgave er både fysisk og psykisk at fremavle noget i noget smukt.’

‘Hvad det end er, du siger kræver det en udlægning af en varselstyder! Jeg kan ikke forstå det.’

‘Så skal jeg sige det tydeligere,’ svarede hun. ‘Ser du, Sokrates, alle mennesker er frugtbare både på krop og sjæl, og når vi kommer til en bestemt alder i ungdommen, får vores natur trang til at formere sig. Den kan ikke formere sig i det hæslelige, kun i det skønne – samværet mellem mand og kvinde er sådan en formering. Det er noget guddommeligt, og graviditet og fødsel er det udødelige element i et dødeligt væsen.

⁶ William Norvins oversættelse.

Det kan ikke ske med noget uharmonisk, for det hæslige harmonerer ikke med noget guddommeligt, men det gør det skønne. Skæbnegudinden og Fødsels gudinden og Skønhed er til stede ved fødslen. Når det frugtbare menneske kommer i nærheden af det skønne, kommer det i godt humør, slapper af, og så avler det og bringer sit afkom til verden. Men hvis vi møder det hæslige, bliver vi nedtrykte og krymper os i smerte, vi trækker os tilbage og forløses ikke, men holder på fosteret og har det forfærdeligt. Det er grunden til at når vi er frugtbare og svulmende, bliver vi vældig ophidsede af det skønne, fordi den, der har skønheden i sig, kan løse os fra vores veer. For kærlighedens mål er nemlig ikke det skønne, som du tror, Sokrates,' sluttede hun.

'Hvad er det så?'

'Det er avling og fødsel i det skønne.'

'Nå,' sagde jeg.

'Jamen det er det!' sagde hun. 'Hvorfor nu avling? Fordi det at avle er noget evigt og udødeligt i noget dødeligt. [207] Det er klart efter hvad vi er blevet enige om at man må stræbe efter udødelighed ligesom efter det gode, så sandt som kærlighed er det altid at eje det skønne. Efter denne tankegang drejer kærligheden sig jo nødvendigvis om udødelighed.'⁷

3. Efter at have sat Meletos skakmat optræder Sokrates i rollen som den selvhævdende hestebremse i Apologien 30e:

Hvis I henretter mig, vil I nemlig ikke let kunne finde nogen der ligner mig. En der – selvom det lyder nærmest latterligt – bogstaveligt talt er blevet sat på byen af guden som om byen er en stor og ædel hest der på grund af sin størrelse er lidt tung i det og har brug for at blive vækket af en hestebremse. Det er i den egenskab guden har sat mig på byen: jeg holder aldrig op med dagen lang at sætte mig på jer og stikke hvor jeg kan, for at vække, overtale eller kritisere hver enkelt af jer.⁸

Hele Apologien kunne for så vidt inddrages. Kahn taler i en 'minimalistisk model' om kun at bruge Apologiens sokratiske *dicta* som udgangspunkt for en bestemmelse af Sokrates' filosofi – men hvad ligger til grund for dogmet om, at *Apologien* er skrevet tidligt? Kahn mener, at teksten i sig selv viser det. Det er jeg ikke så sikker på, den gør. Er det ikke blot endnu en *persona*?

4. Den ironiske jordemoder i *Theaitetos* (149a ff.). Sokrates betror den unge matematiker Theaitetos sin forhistorie, netop da han er fanget i en sokratiske apori, og Sokrates har forklaret, at Theaitetos har fødselsveer:

Jamen, har du da ikke hørt, at jeg er søn af en jordemoder ved navn Fainarete, en respekteret kvinde der virkelig duede til noget.

Jo, det har jeg hørt.

Har du også hørt, at jeg udøver den samme kunst som hun?

⁷ Min oversættelse.

⁸ Jørgen Mejers oversættelse.

Overhovedet ikke.

Jamen det er sandt. Du må ikke fortælle det til andre, kære ven, for de har ikke opdaget at jeg optræder som jordemoder, og det er derfor de bare siger om mig, at jeg er et meget underligt menneske der bevirker at andre mennesker ikke ved hvad de skal gøre og mene. Er det ikke det du har hørt?

Jo.

...

Den jordemoderkunst jeg udøver, ligner i almindelighed kvindernes jordemoderkunst, med den forskel at jeg hjælper mænd, ikke kvinder med at føde, og at jeg holder øje med mændenes sjæle og ikke deres legemer i barselsøjeblikket. Det mest betydningsfulde ved min kunst er at den er i stand til med alle midler at efterprøve om det tankefoster et ungt sind barsler med, er en usand illusion, eller om det er noget ægte og levedygtigt.⁹

Der kunne anføres mange andre eksempler, men konklusionen ud fra disse fire er klar: Sokrates er en kamæleon – eller rettere: Han har en rolle, som kan varieres meget, alt efter hvad forfatteren ønsker af sin hovedperson i den pågældende situation, og man ville være temmelig naiv, hvis man udnævnte én til at være ‘der echte Sokrates’.

Den indirekte beskrivelse af Sokrates

Dette er det farligste punkt i fortolkningen af Sokratesbilledet, for her er der ingen andre – det være sig fiktive personer eller forfattere – at dække sig bag og referere. Her må man selv læse mellem linierne. Jeg synes dog, der tegner sig et billede, som nogenlunde svarer til det ovennævnte. Jeg håber, tilhørerne vil nikke genkendende til følgende træk, hvoraf de to første er grundlæggende: Sokrates er altid ‘ny’ i hver dialog – tegneserietid kalder Henrik Nisbeth det med et rammende udtryk – og vi begynder altid forfra. Fra tegneserierne ved vi også, at det ikke nødvendigvis betyder, at læserne er nye, men nogle af dem kan godt være det. Desuden er der nogle faste reaktionsmønstre hos Platons Sokrates: ironi, frækhed, aggression, charisma, beskedenhed, blufærdighed, som skifter, alt efter hvem han er sat til at spille imod.

Hertil kommer en række attituder over for samtalepartneren, som man kan inddele i følgende grupper. Eksemplerne er legio:

- (1) konfrontationsmodellen, fx mødet med Thrasymachos i *Statens 1. bog*
- (2) den taktisk-forekommende, fx *Alkibiades I* – i begyndelsen, men senere:
- (3) den overlegne/docerende selvbevidste som fører til apori hos modstanderen, fx *Alkibiades I, Menon*
- (4) den oprigtige, fx Sokrates og Kefalos i *Statens 1. bog*, *Alkibiades I* i slutningen, *Protagoras* i begyndelsen

⁹ Jørgen Mejers oversættelse.

Platon som instruktør og dukkefører

Jeg stillede indledningsvis spørgsmålet, om Platon er pædagog. Spørgsmålet bliver mere indlysende, jo længere man har undervist i Platons dialoger. Jeg har efterhånden introduceret Platon i 60-70 gymnasieklasser gennem årene og har gang på gang konstateret, at han ikke alene er en stor pædagog, men også en stor manipulator, der er i stand til at forføre den ene klasse efter den anden til at tro, at det er 'virkeligheden' de læser og på en måde selv deltager i. De hyppige og ofte ret voldsomme reaktioner, som Platonlæsningen udløser hos elever, der synes, at 'nu er ham Sokrates sgu for streng', taler deres tydelige sprog og vil være kendt af enhver, der har læst Platon med begavede 17-18-årige. Når Platon er bedst, evner han med andre ord at ophæve det skel mellem fiktion og virkelighed, som han gør så meget for at fastholde med sine forbud mod mimetisk kunst i *Staten*.

At han selv bryder disse regler i pragtfulde og forførende tekster som *Hulebilledet*, er en kendt sag. I denne myte spiller Platon som bekendt på læserens kendskab til en eller anden form for skyggeteater, og jeg vil tillade mig at gå ham i bedene med nogle overvejelser inspireret af teatrets fiktionsskabende verden.

I Walt Disney's vidunderlige tegnefilm *Pinocchio* er der en berømt scene, hvor den lille træmand danser og synger 'Der er ingenting, der binder mig' – og kommer grueligt galt af sted, da han bliver hvirvlet ind i de tråde, som dukkeføreren bruger til at få de andre dukker til at danse. Den slags sker aldrig for personerne i Platons dialoger. Her er trådene ligeså usynlige som dukkeføreren selv (hos Xenofon derimod kan man se de solide sejlgarnssnore og dukkeføreren hånd hele tiden). Platons Sokrates har det som personerne i dukketeatret. Vi tror, de er levende, og nogle læsere kan endog blive forført til at kaste sig ud i diskussioner med dukkerne på samme måde som børn, der under forestillingen råber til dukkerne, hvad de skal gøre eller være sig for. I Sokrates' tilfælde tror vi også, at det er den samme dukke, der optræder i alle Sokratesrollerne. Hemmeligheden er nok, at det er det ikke. Dukkerne ligner hinanden til en vis grad, men de er ikke ens.

Når Platon gør sig så megen umage med at variere sine rammer for sine *sokratikoi logoi*, er man fristet til at minde om oplysninger i den antikke Platonbiografi, der fortæller, at han først forsøgte sig som dramatiker, men opgav det til fordel for filosofien. Dels er han den kreative poet med ambitioner om at skabe levende, dramatisk litteratur, der med sine personer efterligner virkeligheden og i bedste Gorgias-stil narrer læseren; dels er han filosofen, der dækker sig bag sin lærer – som han naturligvis tillægger tanker, der egentlig er hans egne.

Den platoniske dialog som læsedrama

Et af de lidt fritsvævende spørgsmål i begyndelsen af foredraget handlede om dialogernes fremførelse. Nogle af de lange dialoger, særligt *Lovene*, må man oprigtigt håbe har været til læsning, men det behøver jo ikke gælde de kortere og mere muntre af slagsen. Dialogen er en genre med mange muligheder. Man kunne udmærket forestille sig, at nogle dialoger er beregnet på at blive hørt og

dermed foredraget eller oplæst, sådan som Aischines gjorde, og sådan som det sker i begyndelsen af *Theaitetos*, hvor Platon lader Sokrateselev Eukleides sige til en ven:

Det her er mit manuskript, Terpsion. Jeg har nedskrevet diskussionen sådan at jeg ikke gengiver hvad Sokrates sagde da han fortalte mig om den, men sådan som diskussionen mellem ham og dem han sagde han diskuterede med, nemlig Theodoros og Theaitetos. Jeg ville gerne undgå at de forklarende bemærkninger mellem deres replikker skulle gøre fremstillingen besværlig (fx 'og jeg sagde' og 'og jeg bemærkede' når Sokrates talte om sig selv, eller om ham der svarede 'han var enig' eller 'det mente han ikke'). Derfor fjernede jeg den slags indskud og udformede teksten direkte som en samtale mellem Sokrates, Theodoros og Theaitetos.

Terpsion: Det passer da også fint, Eukleides.

Eukleides [til sin slave]: Tag nu mit manuskript og læs op for os!¹⁰

Her er flere ting på spil: To venner hører en oplæsning af et dialogmanuskript, som den ene har fabrikeret og redigeret ud fra et referat af en forlængst afholdt samtale. Referenten er Sokrates selv, men redaktøren Eukleides har bl.a. ændret Sokrates' fremstilling fra en refereret (diegetisk) dialog til en dramatisk. For at blive i billedet fra før svarer denne scene i al sin ironi til, at man på en dukketeaterscene ser en flok dukkeførere, der selv er dukker, mens Den Store Dukkefører som sædvanlig gemmer sig i suffitterne. Den narratologiske forskel på indledningen i *Theaitetos* og i *Symposion* er egentlig ganske lille: Apollodoros og Eukleides er begge dukkeførere, men mens Apollodoros giver et mundligt referat, har Eukleides et rigtigt manuskript, som slaven læser op. Platon fuldender somme tider fiktionen ved at lade Sokrates selv være fortælleren (som i *Protagoras*), men det centrale er, at den fiktive narrator kan være både talende eller skrivende, hvilket til en vis grad er i modstrid med Sokrates' (= Platons?) modvilje mod det skrevne ord, som det fremgår af *Faidros*.

Hvis Eukleides-situationen overhovedet har nogen bund i virkeligheden, kunne jeg godt lide at vide, hvordan slaven (eller for den sags skyld Aischines) læste op. Det har næppe været som i Radioteatret, men en eller anden form for differentiering af personerne må der vel have været. Det lægger den meget dagligdags tone i replikkerne tydeligvis op til. At Platon her har lånt virkemidler fra komedien er en kendt sag. Om dagligsproget og hele sprogbrugen i dialogerne kan bruges som bevis på noget som helst, må være en trossag, men at nogle dialoger (eller dialogpartier) folder sig ud som blomster, hvis man i et klasseværelse fordeler replikkerne på selv nok så dårlige fløjtespillere eller -sker, er en kendsgerning. Det er klart nok ikke sådan, at dialogerne er blevet overleveret og studeret senere hen, men tanken om, at Platon som et både kunstnerisk og pædagogisk meget effektivt træk har brugt det levende ord til at fange tilhørerne ind i sin filosofiske tryllekreds, er nu ikke sådan at ryste af sig. Måske er den tilmed sand.

¹⁰ Jørgen Mejers oversættelse.